

המענה לצורך בלגיטימציה בינלאומית – שיפור כוח המחץ של צה"ל

יובל בזק

מבוא

אירוע ההשתלטות על הספינה התורכית "מאווי מרמרה", שהביא בעקבותיו גל עצום של גינויים למדינת ישראל, חשף באופן ברור למדי את הפער ההולך ונפער בין האופן שבו פועל צה"ל לבין האופן בו נתפסות פעולותיו על ידי דעת הקהל הבינלאומית. לכאורה, צה"ל פעל בהתאם לכללי הדין הבינלאומי נגד פרובוקציה גלויה לעיני כל, שנועדה לסייע לארגון טרור מוכר במסווה של סיוע הומניטארי. צדקתה של הפעולה הייתה ברורה וכמוה אופן פעולתו של צה"ל, הן בבחירת דרך הפעולה והן ברמה האופרטיבית, ובכלל זה התנהגות הלוחמים על סיפון הספינה שעה שעמדו לנוכח סכנת חיים. לפיכך, תגובת העולם שגינתה את ישראל באופן בוטה וחד-משמעי נתפסה בעינינו כלא יותר מצביעות.

"מאווי מרמרה" לא הופיעה בחלל הריק. היא היוותה המשך ישיר למערכה המנוהלת נגד מדינת ישראל בשנים האחרונות, מערכה שהקרבות בה מתנהלים אמנם בממדי הלחימה הקונבנציונליים – ביבשה, באוויר ובים – אך מטרותיה מכוונות למישור אחר לחלוטין.

תופעת ה"מאווי מרמרה" מהווה למעשה חלק ממרכיבי האסימטריה המאפיינים את "העימותים החדשים" של ישראל עם אויביה. אלוף (מיל') גיורא רום כינה תופעה זו, אותה זיהה במלחמת לבנון השנייה, "האסטרטגיות הסותרות של חזבאללה וצה"ל" וטען כי בעוד שצה"ל פעל בכדי להביא לידי ביטוי את העליונות האווירית שלו כנגד המערכים הצבאיים של חזבאללה בלבנון, הפעיל הארגון את מערך הרקטות שלו מתוך ריכוזי אוכלוסין לעבר העורף הישראלי, כאשר מטרותיו האסטרטגיות הן החברה הישראלית מכאן והקהילה הבינלאומית מכאן. כך נוצר מצב בו כל צד "ויתר" למעשה על קרקוע האסטרטגיה של הצד השני והמלחמה נוהלה "כמשחק כדורגל בין שתי קבוצות המשחקות זו מול זו, אולם

אל"ם יובל בזק הוא נספח צה"ל בפולין, לשעבר ראש מחלקת תורת לחימה במטה הכללי.

בשני מגרשים שונים, או כמאמר הביטוי האמריקאי – כשתי אוניות החולפות זו על פני זו בחשיכה".¹

קו ישיר מחבר בין אירוע כפר כנא במבצע "ענבי זעם" בשנת 1996, הטענה על טבח בג'נין במהלך מבצע "חומת מגן" בשנת 2002, אירוע כפר כנא השני במלחמת לבנון השנייה ב-2006, מבצע "עופרת יצוקה" בשנת 2008–2009, דוח גולדסטון שבא בעקבותיו ו"מאוי מרמרה" ב-2010: כולם הינם פרי של האסטרטגיה החדשה אותה אימצו אויביה של מדינת ישראל, אסטרטגיה שנולדה בעקבות ההבנה אליה הגיעו, כי לא ניתן יהיה להתמודד באופן ישיר עם העוצמה שפיתחה ישראל ולכן יש לשאוף להגביל את יכולת הבאתה לידי ביטוי. אסטרטגיה חדשה זו כוונה לשתי זירות עיקריות בהן מעוצבת דעת הקהל המשפיעה על חופש הפעולה להפעלתו של צה"ל: החברה הישראלית, שזוהתה בה בעיקר הרגישות לאובדן חיי אדם, והזירה הבין-לאומית, שזוהתה בה רגישות רבה לזכויות אדם ולנפגעים בקרב אזרחים, בעיקר אם המדובר הוא בכאלה שנתפסו כמשתייכים לצד החלש בעימות. תופעה זו מתרחשת על קרקע פורייה למדי – מגמה נרחבת ורב ממדית שמהותה דה-לגיטימציה של מדינת ישראל.

לקראת כנס הרצליה העשירי פרסם מכון "ראות" דוח מקיף תחת הכותרת "אתגר הדה-לגיטימציה לישראל". במוקד הדוח עמדה הקביעה כי "בשנה האחרונה ישראל נתונה תחת מתקפה מדינית חריפה וביקורת גלובאלית נוקבת, ששיאה בדוח גולדסטון ש'חקר' את אירועי עופרת יצוקה". בהמשך הדוח נאמר: "השחיקה במעמד ישראל הפכה במקומות רבים לקריאת תיגר על עצם זכותה להתקיים". לטענת הדוח, תופעות אלו אינן יד המקרה, "אלא תוצאה של רשת דה-לגיטימציה הפועלת בכדי להכשיל כל ניסיון של פתרון מדיני מחד ובכדי להשחיר את פניה של ישראל ולהגביל את הפעלת כוחה הצבאי מאידך. כל זאת, כדי לקעקע את עצם הלגיטימציה לקיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית".²

צה"ל, שחשיבתו, ארגונו ובניין כוחו, כמו גם קווי היסוד להפעלתו, הותוו למול אתגרי מלחמות ה"אין ברירה" בראשיתה של המדינה, נדרש לאחר מלחמת יום הכיפורים להתמודד עם אתגר הלגיטימציה הפנימית בכדי לזכות בתמיכתה של החברה הישראלית. המבצעים היזומים שהפכו להיות המאפיין המרכזי בעימותים החדשים תבעו מצה"ל למצוא פתרונות ודרכי פעולה חדשות, בעיקר בכל הנוגע לצורך לצמצם את מספר הנפגעים, שזוהה כאחד המשפיעים המרכזיים על תמיכתה של החברה הישראלית בו. בשנים האחרונות נוסף לכך אתגר משמעותי בדמותה של הלגיטימציה הבין-לאומית שמאיימת להגביל את חופש הפעולה להפעלת כוחו של צה"ל לביצוע משימותיו.

שאלת אופן הפעלתו של הכוח הצבאי של צה"ל, שמעולם לא הייתה פשוטה, הופכת עם עליית תופעת הדה-לגיטימציה לשאלה בעלת השלכות רחבות

ומהותיות. כיוון שהאתגרים הביטחוניים והמדיניים העומדים לפתחה של מדינת ישראל הינם מהמורכבים והמשמעותיים שידעה, ראוי שתשאל השאלה כיצד נדרש לבנות, להכין ולהפעיל את הכוח הצבאי כך שישגי את המשימות המוטלות עליו על ידי הדרג המדיני לשם הגנת מדינת ישראל ואזרחיה ויעשה כן מבלי לגרום להעמקת הדה-לגיטימציה ולצמצום חופש הפעולה של הדרג המדיני.

מאמר זה ינתח את השינויים המרכזיים שחלו בזירה האסטרטגית, ובמיוחד עליית השפעתו של מרכיב הלגיטימציה על הפעלת הכוח הצבאי. בהמשך אטען, כי לנוכח שינויים אלה נדרש צה"ל לגבש אסטרטגיה³ כוללת שתכווין באופן מתואם את בניין הכוח ואופן הפעלתו, בכדי להתאימם להתמודדות אפקטיבית עם האתגר המורכב הניצב בפניו.

תהליכי הדה-מיליטריזציה

תופעות חברתיות, כגון ירידת קרנו של האידיאליזם הלאומי והמרתו באינדיבידואליזם, ירידת סמכותם של מנהיגים, המקשה עליהם להשיג קונצנזוס הנדרש למלחמה, "אנטי הרואיזם" במדיניות חוץ שנתקבע נוכח הכישלונות שהובילו לאכזבות ולספקנות באשר ליכולת של מנהיגים לפלס דרך ולהוביל, יחד עם התפתחות התקשורת שהביאה את המלחמה לתוך חדרי המגורים ושינתה מהיסוד את תדמיתה ההרואית של המלחמה, כל אלה הובילו לצמצום חופש הפעולה הנדרש ליציאה למלחמות יזומות שהשגת יעדיהן דורשת מחיר גבוה מדי,⁴ וקיבעו אגב כך את השמירה על הסדר העולמי הנוכחי כערך בדיפלומטיה הבין-לאומית.

מגמות אלו, שהתפתחו בעיקר במחצית השנייה של המאה העשרים, כאילו המתינו רק לסיומה של המלחמה הקרה. ואמנם, נפילתה של חומת ברלין והתפרקותה של ברית המועצות היוו את האות שהעלה מגמות אלו לקדמת הבמה של הדיפלומטיה המערבית. "העולם החדש" שנולד באחת אפשר למערב ולאירופה בפרט להעצים את מגמת "ההתכנסות" שהחלה בתום המלחמה העולמית וגברה לאחר "השיבה הביתה" מההרפתקאות הקולוניאליות. המצפון האירופי המיוסר הוביל לסלידה מעימותים מזוינים, תוך מעורבות הולכת וגוברת בהגנה על זכויות מיעוטים, ולצדה עליית האהדה ל"לוחמי חופש" הנלחמים למען שחרור לאומי. הדיפלומטיה הפכה להיות גורם לגיטימי כמעט יחידי לפתרון בעיות במישור הבין-לאומי, בעוד שתקציבי הביטחון קוצצו, הצבאות צומצמו ומעמדם ירד כתוצאה ממגמת הדה-מיליטריזציה. הדגשת זכויות הפרט בעולם המערבי הפכה את דעת הקהל ואת הדין הבין-לאומי לפרמטרים משמעותיים ביכולתן של מדינות להביא לידי ביטוי את עוצמתן הצבאית. גורמים אלה הועצמו באופן ניכר עם התפתחות

אמצעי התקשורת, שאפשרו העברת מידע רב בזמן אמת ואגב כך השפיעו על חופש הפעולה של הצד שמנגד (פעמים רבות באופן מניפולטיבי).

שם המשחק: לגיטימציה בין-לאומית

לגיטימציה הייתה מאז ומתמיד חלק מהותי מהמלחמות, אלא שהתנאים שנוצרו בעולם המערבי במחצית השנייה של המאה העשרים, וביתר שאת מאז נפילת חומת ברלין, הפכו אותה למטרה אסטרטגית העומדת בפני עצמה. ההבנה של סוריה, יאסר ערפאת וחסן נצראללה (ושאר אויביה של מדינת ישראל) כי אין להם יכולת להתמודד באופן ישיר עם העוצמה הצבאית שבנתה ישראל, יחד עם רצונם לשמר את המאבק, הובילו אותם לגיבוש אסטרטגיה השואפת להגביל את יכולתה של ישראל להביא עוצמה זו לידי ביטוי.

מלחמת יום הכיפורים הייתה נקודת המפנה⁵ שהביאה לשינוי האסטרטגיה של האויב – מגישה ישירה, בניסיון להביא להשמדה פיזית של מדינת ישראל באמצעות מהלך צבאי לכיבוש טריטוריה, לגישה עקיפה, באמצעות התקפות טרור כנגד האוכלוסייה האזרחית, בניסיון לגרום לערעור ולפירור החברה הישראלית (שזוהתה כנקודת תורפה מרכזית) ולצמצום חופש הפעולה להפעלת הכוח. זאת, באמצעות היעדר כתובת מדינתית ופעולה בחסות מגן אנושי. גישה זאת שולבה עם מערכה נרחבת לקעקוע דמותה וצדקתה של ישראל.

אימוץ גישה ה"מנגד"

ישראל, שהמשיכה להסתמך על צדקת לחימתה להגנת אזרחיה כנגד ארגוני טרור וגרילה פנאטיים מכאן, ולעשות זאת תוך שימור התמיכה של החברה הישראלית באמצעות צמצום הנפגעים בקרב חייליה מכאן, מצאה את עצמה שוב ושוב לכודה בצבת אסטרטגית בלתי אפשרית לכאורה – בין חובתה להגן על אזרחיה ולשמור על האינטרסים החיוניים שלה ובין האופן שבו תפסו זאת חלקים הולכים וגדלים בעולם המערבי. כך קרה שבזמן שישראל הגדילה את יחסי העוצמה הפיזית במרחב הטקטי והאופרטיבי (בעיקר כתוצר של שיפור טכנולוגי), עד שהיה נדמה שלא הגיוני "להתעסק" אתה, שינה הצד שמנגד את כללי המשחק, תוך זיהוי החולשות והמגבלות הפועלות בזירה הפנימית-ישראלית, כמו גם בזירה הבין-לאומית, בכדי לצמצם את חופש הפעולה של ישראל ולמנוע מצה"ל להביא את עוצמתו לידי ביטוי. כאשר ישראל פעלה בכל זאת, היא שילמה מחיר יקר בזירה הבין-לאומית, שהאיץ את תהליך הדה-לגיטימציה שלה, העמיק את תדמיתה כתוקפנית ו"מצורעת" וצמצם עוד יותר את מרחב הפעולה שלה לקראת סיבובים צבאיים עתידיים.

הפרדוקס הוא, שדווקא הצעדים שעשה צה"ל בכדי להקטין את הנפגעים בקרב חייליו, באמצעות פיתוח "יכולת לחימה מנגד" ויצירת חופש פעולה הנובע מתמיכתה של החברה הישראלית (בעיקר לנוכח העובדה שרוב מבצעיו היו עתה יזומים), הם אלה שהובילו פעמים רבות לתשלום כבד במטבע הלגיטימציה בזירה הבין-לאומית. תפיסת ההפעלה החדשה, שבבסיסה עמד הרציונל של תגובה לא מידתית ומעבר לציפיות (מה שכוונה גם "בעל הבית השתגע"), יושמה בלבנון וברצועת עזה מתוך מחשבה שהנסיגה מהן תקנה לישראל את הלגיטימציה הנדרשת לפעולה שם. היא השיגה אמנם בכמה מקרים תוצאות חיוביות למול מנהיגי ארגוני הטרור ותרמה אגב כך לכושר ההרתעה של ישראל, אלא שבמקביל הובילה לתשלום מחירים כבדים מאד במטבע הלגיטימציה הבין-לאומית, מטבע שיתרותיו בקופת המדינה הלכו והידלדלו.

גם ההישגים המרשימים אליהם הגיעו חיל האוויר והמודיעין הישראלי ביכולת הפגיעה הנקודתית המדויקת תוך צמצום ניכר בנזק האגבי, שנתנו לצה"ל נקודות זכות רבות בקרב העמיתים בעולם המקצועי, לא העניקו לישראל ולו מעט לגיטימציה במישור הבין-לאומי, אלא להיפך, פגעו בלגיטימיות של פעילותה.

במבט לאחור נראה שתפיסה זאת, שאפיינה את המבצעים של צה"ל החל מאמצע שנות התשעים של המאה הקודמת, שיחקה לידיהם של אויבינו – בהארכת משך המבצעים (תוך חשיפת העורף לאיום מתמשך), בהיעדר הכרעה ברורה בסיום הלחימה, בתמונות של הרס ופליטים מאזורי הלחימה ששודרו ללא הפסקה על המרקעים, ולבסוף בטעויות מבצעיות (שהועצמו באמצעות מניפולציה תקשורתית). כל אלה יצרו תחושה בעולם שצה"ל מתנהל כמו "פיל בחנות חרסینה", הזורע הרס ואינו תורם תרומה ממשית לשיפור המציאות הביטחונית.⁶

אפילו מבצע "עופרת יצוקה", שנתפס בישראל כמבצע צבאי מוצלח בהישגיו המבצעיים, הפך, בהמשך למגמה זו, לאחד הגורמים המרכזיים שפגעו באופן מהותי בתדמיתה של ישראל בזירה הבין-לאומית, ערערו את מעמדה והניחו כבלים נוספים, בלתי נראים, על ידיה של ממשלת ישראל, שיגבילו אותה כאשר תידרש בעתיד להחליט על מבצע צבאי ולקבוע את מטרותיו.

ההכרח שבאימוץ גישה אסטרטגית חדשה

במציאות הנוכחית, בה נדמה כי היכולת להשיג הישגים משמעותיים בשדה הקרב פוחתת והמחירים המשולמים בזירה הבין-לאומית בעבור כל מבצע הולכים ומאמירים, אופן הפעלת כוחו של צה"ל הופך לשאלת מפתח בביטחון הלאומי של מדינת ישראל. אליה נלוות שאלות יסוד, כמו שאלת הניצחון וההכרעה, שאלות של תמרון מול אש, משך המלחמה ומצבי הסיום הרצויים, אמצעי לחימה וטכנולוגיה, שאלות על יחסים בין צבא לחברה, מקום המילואים, סמכויות בין פיקודים ובין

ארגונים ורשויות ועוד. כל אלו הן שאלות רציניות ביותר, הדורשות מענה במסגרת תפיסה קוהרנטית המביאה לביטוי את יכולתה של מדינת ישראל לרכז את מלוא הפוטנציאל של כלי העוצמה שברשותה מול האתגרים העומדים בפניה.

ישנם כאלה הטוענים כי עבר זמנו של השימוש בכוח הצבאי וכי המשתמש בו במציאות הנוכחית סופו להינגף או להשיג ניצחון שהוא בבחינת "ניצחון פירוס". אמירות כגון "לא ניתן לנצח את הטרור באמצעים צבאיים" או "הבעיה היא בעיה חברתית/כלכלית/פוליטית/אידיאולוגית ולכן לא ניתן להתמודד איתה באמצעות כוח" הפכו להיות אמירות שגורות הנטועות היטב בשיח הציבורי במדינות העולם המערבי. עיון קצר בתורתו של קלאוזביץ יראה את הקושי בהגדרת הנצחון ברמה האסטרטגית. קלאוזביץ טען כי "באסטרטגיה אין דבר כמו ניצחון... ההצלחה האסטרטגית-מדינית מאובחנת באמצעות אמת מידה שמחוץ לתחום הצבאי, היינו בתוצאות המדיניות, על ידי השגת מצב מדיני משופר".⁷ כלומר, תפקידו של הכוח הצבאי תחום ומוגבל לא להשגת "הניצחון האסטרטגי" אלא ליצירת התנאים לפעולתם של המאמצים המדיניים לשם השגת המטרות המדיניות-ביטחוניות. היחסים בין המעשה הצבאי למעשה המדיני, שמעולם לא היו פשוטים, הופכים במציאות הנוכחית למורכבים ומשמעותיים הרבה יותר. מצב זה מדגיש את הצורך בתיאום בין שני המאמצים, יחד עם ניהול חכם ואפקטיבי של הממשקים ביניהם. יצירת העוצמה היא כאמור תנאי הכרחי בהתמודדות עם האתגרים, אם כי עוצמה כשלעצמה אינה מספקת. בתורת הביטחון הלאומי מתקיים עיקרון המתאר את העוצמה הכוללת כמכפלה בין העוצמה בפועל לבין חופש הפעולה להפעלתה. כלומר, השקעה ביכולות מתקדמות ובכוח אדם מעולה אינה תורמת לביטחון באופן חד-משמעי אם היכולת להפעילם מוגבלת באופן משמעותי על ידי סיבות כגון דעת קהל, מנהיגות או לגיטימציה בין-לאומית. זאת ועוד, למערכת הצבאית ישנה אחריות כלפי מרחב חופש הפעולה של הדרג המדיני בסיום המערכה; קרי, החובה של הדרג הצבאי היא להבטיח את השגת מטרות המלחמה כהנחיה ראשית, אך זאת עליו לעשות באופן שלמצער, בסיום המערכה לא ייפגע חופש הפעולה של הדרג המדיני כתוצאה מפגיעה במעמד המדינה בזירה הבין-לאומית.⁸ חופש פעולה זה נדרש לצורך החלטה עתידית לצאת למבצע צבאי; כדי לאפשר לדרג המדיני לקבוע את מטרות המבצעים על פי שיקול דעתו; כדי לתת בידי הדרג הצבאי יכולת לבחור את דפוס הפעולה המתאים לצורך מימוש מטרות אלו; וכן לצורך יצירת מרווח הזמן והתנאים הנדרשים להשלמת המהלך הצבאי והשגת המשימות. כולם חיוניים להבטחת שימוש אפקטיבי בעוצמה הצבאית כשהדבר נדרש.

נראה שלאור האיומים הקיימים ואלה המתרגשים על מדינת ישראל מתייתר הדיון בצורך להיערך להפעלת הכוח הצבאי במתארים שונים ונותרת שאלה מרכזית אחת: מהי הגישה האסטרטגית אותה צריכה ישראל לאמץ בכדי להיות

מסוגלת לפעול באפקטיביות מול כל איום, להשיג את המטרות אותן קובע הדרג המדיני ולעשות זאת מבלי לפגוע במסגרת הלגיטימציה הפנימית או החיצונית. צה"ל ומערכת הביטחון למדו במהלך השנים להתאים תוך כדי ההתרחשויות את היכולות לאתגרים שהציבו הזירות השונות. בתקופה שמאז מלחמת לבנון הראשונה, וביתר שאת מאז התפרצות האנתפאדה השנייה, פיתחה מערכת הביטחון, כתף אל כתף עם התעשיות הביטחוניות, יכולות מרשימות עבור הדרג האופרטיבי, וביתר שאת עבור הדרג הטקטי. יכולות אלו, כשהן משולבות בניסיון מבצעי רב וכושר המצאה ואלתור, נתנו לצה"ל ללא ספק יתרונות משמעותיים – אך לא די בכך.

שכלול כוח המחץ וכושר הפעולה

"תוכנית ההתגוננות צריכה להיות מכוונת לא רק לניצחון על האויב – אלא לניצחון מהיר במינימום של קורבנות מצדנו... רק על ידי שכלול מקסימאלי של כוח המחץ וכושר הפעולה של כל חייל והחיל כולו נשיג את התוצאה הכפולה המוטלת עלינו: לנצח בקרב ולמעט באבידות".⁹

מסקנותיו של דוד בן-גוריון באשר לגישה האסטרטגית הנדרשת לצה"ל, שזה עתה הוקם, ביטאו באופן מובהק את הצורך לגשר על המתח האינהרנטי בין הצורך בניצחון מהיר לבין הצורך לעשות זאת במינימום נפגעים. מתח זה הוא פתר על ידי טביעת מושג האיכות – "שכלול כוח המחץ וכושר הפעולה" – שהפך מכאן והלאה לעמוד תווך במחשבה הצבאית הישראלית. אם נוסיף לעקרון הניצחון המהיר במינימום אבידות את גורם הלגיטימציה, נוכל להציב שלושה פרמטרים הנדרשים לכל מבצע צבאי: השגת המטרות המדיניות שנקבעו במידה קרובה לוודאות; השגת היעד במחיר נסבל במונחים של אובדן נפש ונכסים; שמירה על חופש הפעולה של הדרג המדיני גם לאחר סיום המהלכים הצבאיים.

מטרות המבצעים הצבאיים נעות במרחב שבין מטרות המקסימום – הכרעת האויב – לבין המטרות המינימאליות, שהן סיכול האסטרטגיה שלו. טיעונים רבים הועלו באשר לרלוונטיות של מושג ההכרעה לעימותים הנוכחיים. קלאוזביץ הגדיר הכרעה כמצב בו אנו "שוללים ממנו (מהאויב) את יכולתו ללחום בפועל ממש, או בו אנו מביאים אותו למצב שצפויה לו בו שלילת היכולת".¹⁰ לעומת זאת, סיכול האסטרטגיה ומהלכיו של האויב נועדו – אם מדובר בלוחמת גרילה – להוביל לשחיקה והתשה שלו לאורך זמן (בדוגמאות של מלחמת לבנון השנייה או בעימותים ברצועת עזה – להפסקת האש) במטרה להגיע למצב של ניצחון באמצעות אי-הפסד.

אין כיום חולק על עניין אחד לפחות: יהיו מטרות המלחמה אשר יהיו, חיוני להשיגן במהירות. מכאן שגם כיום, כמו בהנחיה הראשונית של בן-גוריון, על צה"ל

לשאוף לקיצור משך זמן המערכה. בן-גוריון הניח כי העלות הכלכלית של גיוס האומה ומרווח חופש הפעולה שיינתן לישראל על ידי הגורמים הבין-לאומיים דורשים מערכה קצרה.¹¹ עיקרון זה מועצם כיום, שעה שהעורך האזרחי והצבאי חשופים לירי טילים מהרגע הראשון של המערכה.

בחזרה לגישת התמרון

קיצור משך המערכה מחייב את צה"ל לחזור ל"גישת התמרון" שאפיינה אותו בראשיתו. גישת התמרון, בשונה מהתמרון היבשתי, היא הגישה התחבולנית המתמרנת את האויב על ידי ניצול נקודות התורפה שלו ושואפת למוטט את רוחו ולהביא אגב כך לקריסתו. כגישה אופרטיבית היא עומדת מול "גישת השחיקה", שתכליתה השמדת האויב על ידי התשתו עד שיגיע לנקודת השבירה. "גישת השחיקה" נחשבת בדרך כלל לשמרנית, בטוחה ובזבזנית יותר בזמן ובאמצעים, ואילו "גישת התמרון" נחשבת לכזו הלוקחת סיכונים ופועלת במהירות וברציפות לשם השגת הישג מהיר. המקרה המפורסם בעת המודרנית בו הוכרע אויב ב"גישת השחיקה" הוא במלחמה בקוסובו בשנות התשעים של המאה הקודמת. מדובר במקרה ייחודי ולא מייצג, בו קואליציה שלא היו לה מגבלות זמן, לגיטימציה או מלאי תחמושת, כתשה את הרודן היוגוסלבי במשך שמונים ימים עד להכנעתו. סביר להניח שתנאים כאלה לא יעמדו לרשות צה"ל וישראל בעתיד הנראה לעין. מקובל לדבר בשנים האחרונות בעיקר על המגבלות שמטילה על כוחותינו השיטה אותה אימצו אויבינו בחזיתות השונות. מן הראוי להפנות עתה את תשומת הלב לנקודות התורפה שתפיסה זו מייצגת עבור האויב עצמו, שבאיתורן וניצולן תלויה האפקטיביות של המהלך הצבאי נגדו. נקודות תורפה אלו קשורות לשלושה חסרונות עיקריים מהם סובל מערך הגרילה: חוסר יכולת לבנות מערכים רציפים לעומק המרחב המבצעי המצוי רובו ככולו במרחב בו חיים אזרחים (בעיקר באזורים מעויירים); מגבלות ביכולת הסיוע ההדדי וביכולת לקיים הגנה הקפית; וכמובן יכולת הגמישות המוגבלת לשנות היערכות כתוצאה מהתפתחות הקרב בשל נחיתות יחסית בתחום הניידות והפיקוד והשליטה. למול נקודות תורפה אלו, צה"ל צריך ויכול להביא לידי ביטוי את יתרונות הניידות האופרטיבית שלו בכלל הממדים, את יתרון האש העמוקה והמדויקת הנתמכת על ידי יכולות מודיעין, ובעיקר את יתרונו הברור ביכולת הפיקוד והשליטה. זאת, כדי ליצור לחץ מקביל ומהיר על כלל מרכזי הכובד של האויב. בד בבד, על צה"ל לפעול לשיפור יכולת ההגנה על הכוחות המתמרנים בחזית, כמו גם על הנכסים האסטרטגיים והאזרחים שבעורף. ניתן לראות את "כיפת ברזל" ו"מעיל רוח" כדוגמאות מייצגות של מערכות הגנה חיוניות בגישה זו, אם כי לא ככאלו עליהן נשענת הגישה כולה.

העיקרון הראשון בסדר העדיפויות של כלל הישויות מולן צה"ל עשוי לפעול הינו שמירה על המשטר. לפיכך, נדרש לכוון את כלל המאמצים ליצירת איום ממשי על המשך קיומו של משטר זה. העמדת מנהיגות האויב בפני דילמה אכזרית של המשך אובדן הנכסים המשמשים לשמירה על המשטר מול קבלת תנאים נוקשים לסיום המהלך הצבאי וכניסה למשא ומתן, עדיפה לאין שיעור על ניסיון ליצור לחץ באמצעות הרס תשתיות או פגיעה ישירה במנהיגים אלה – ניסיונות שעמדו בלב המאמץ המבצעי־מודיעיני בעימותים האחרונים שבין ישראל לאויביה.

למהלך המוצע יתרונות בולטים נוספים, שיש בכוחם להשפיע על סוגיית הלגיטימציה: מהלך מתמרון יזרע תמיד פחות הרס ממהלכי אש שיונהגו במסגרת "גישת השחיקה", כתוצאה מיכולת הבחנה טובה יותר של הכוח המתמרון בין אוכלוסיה לאויב. גם היכולת לייצר מטרות כתוצאה מהחיכוך שיוצר המהלך המתמרון, בשילוב עם יכולות מודיעין ואמצעי אש מדויקים הפועלים במעגלים קצרים, עשויות לצמצם באופן משמעותי את הנזק האגבי ולהביא לאפקטיביות רבה יותר בהפעלת העוצמה המונחתת על האויב. אין ספק שמהלך מתמרון בעומק שטח האויב יגלם בתוכו סיכון גדול יותר לנפגעים בקרב כוחותינו. עניין זה ידרוש התייחסות בתהליכי בניין הכוח הן בהיבטים הטכנולוגיים והן באמצעות ההכשרה והאימונים.

האתגר ההומניטארי־תקשורתי

נוכחות של כוחות בעומק השטח תסייע להוציא לפועל באופן אפקטיבי יותר מדיניות תקשורתית והומניטארית – שני תחומים שנדמה כי הפכו להיות נקודות התורפה המרכזיות שלנו וליסודות המרכזיים עליהם נשענת האסטרטגיה של אויבינו. הרעיון של הכנסת המלחמה לתוך המרחב האורבאני לא נבע רק ממאפייניה של "ההתנגדות העממית" כפי שהם נתפסים בעולם, אלא גם מבחירה אסטרטגית המבוססת על ההנחה שכוח צבאי הפועל בתוך תווך אזרחי ייצור בהכרח פגיעה בתשתיות ובאוכלוסיה האזרחית – פגיעה שניתן להביאה בקלות רבה ובזמן אמת אל אזרחי העולם בכדי להשפיע על דעת הקהל כנגד התוקפן. הפגזות כפר כנא, מות הילד מוחמד א־דורא באנתפאדה השנייה, המבצע בג'ין ב־2002, הריגת משפחתו של ד"ר אל־עיאש בעזה במבצע "עופרת יצוקה", פרשת הספינה "מאווי מרמרה" וסיפורי הפגיעה בשייח ראא־ד סלאח, כולם אירועים המצויים בטווח שבין טעות מבצעית למניפולציה תקשורתית, שנודעת להם השפעה אסטרטגית על המבצעים בעת התרחשותם. נדמה כי השילוב של מצלמה זמינה לכל ופס רחב להעברת המידע בזמן אמת עם העמדות הבסיסיות של דעת הקהל הבין־לאומית, יוצר סיכונים מהותיים בסביבה האסטרטגית של מדינת ישראל, אתם היא תידרש להתמודד.

הנחת יסוד בגישה לסוגיה זאת צריכה להיות שמערכת מדינתית אינה יכולה להתמודד באופן יעיל עם אינפורמציה ודיסאינפורמציה המופצות בקצבים הולכים וגדלים על ידי האויב או שלוחיו. דובר צה"ל לא יוכל להעביר הודעה אמינה שמפריכה הודעה כוזבת המופצת על ידי הצד השני, שכן מדובר באסימטריה מובהקת בין ישות מדינתית ובין ארגונים נטולי כתובת. הנחת יסוד שנייה נוגעת לאופן שבו נתפס המונח "פרופורציונליות" בדעת הקהל העולמית. גם בעניין זה ישנן אמיתות יסוד הגורמות לכך שתמונות של בית הרוס וזקנה מחטטת בהריסותיו, או של ילד מול טנק או של מטוס F-16 המפציץ בתים בתגובה לירי של רקטת קסאם, מקשות מאד על יכולתנו להעביר לדעת הקהל שמחוץ לישראל את המסר באשר לצדקת דרכנו.

מה ניתן לעשות במצב זה? צה"ל נדרש לשלב בין יסודות התקפיים (תקשורת חיובית) ובין יסודות הגנתיים (מניעה של תקשורת במרחב לחימה); הוא לא יוכל לחסום תקשורת לאורך זמן, אך יכול וצריך לעשות זאת לפרק הזמן הקצר יחסית בו הוא מנהל את המבצעים הראשיים. ככל שהדבר ניתן, צה"ל צריך לשאוף ל"שליטה תקשורתית" על זירת מבצעים נתונה, הן באמצעות שליטה פיזית שתמנע כניסת עיתונאים באופן לא מבוקר והן על ידי פיתוח יכולות לשליטה במרחב הקיברנטי החופה את זירות המבצעים, שתיתן אפשרות לניטור, סינון ועיכוב של תקשורת היוצאת מהמרחב באמצעי המדיה השונים. לאחר שתושג השליטה במרחב, יתאפיינו המבצעים בחתימה תקשורתית נמוכה יותר, ואז תידרש מדיניות תקשורתית מבוקרת לצורך העמקת ההישג לאורך זמן. הדבר דורש, ללא ספק, מענה בבניין כוח ליצירת היכולות הטכנולוגיות המתאימות, אך לא פחות מכך ביצירת המבנים הארגוניים ובהכשרת כוח אדם בהיקף ובאיכות הנדרשים להתמודד עם האיום הפוטנציאלי הטמון בתחום זה.

מבצעים הומניטאריים

היחס לתחום ההומניטארי צריך לשאוף להפוך את נקודת התורפה ליתרון, הן משום שאין למדינת ישראל עניין לפגוע באזרחים ועקרון ההבחנה הינו עקרון יסוד באופן פעולת הכוח, והן משום שיש ביכולתה למנף את הסוגיה ההומניטארית לטובתה. לצורך זה, על צה"ל להימנע מפגיעה בתשתיות אזרחיות חיוניות שאין להן קשר ישיר עם יכולות הלחימה של האויב. ניסיון ללחוץ על אזרחים שיפעילו לחץ על ממשלותיהם כדי שהן יפעילו לחץ על ארגונים, לא רק שאינו מביא לקידום מטרות המלחמה, אלא שהוא יוצר עילה להאשמת ישראל בגרימת משבר הומניטארי. יתר על כן, צה"ל צריך לדאוג לייצב מהר ככל הניתן את המערכת האזרחית ולפעול בשיתוף מלא עם הארגונים ההומניטאריים המקומיים. הקמת בתי חולים שדה בצמוד למרכזי אוכלוסייה (או עידוד ארגונים זרים להקים)

והבטחת אספקתם של אמצעים הומניטאריים ואכיפת חלוקתם חיוניות כדי לאפשר את אסטרטגיית הבידול בין אזרחים לאויבים, אך לא פחות מכך – על ידי שימוש יעיל (ואף מניפולטיבי) באמצעי התקשורת – כדי להרחיב את חופש הפעולה בזירת המבצעים.

סיכום

דוד בן-גוריון קבע:

יש לנו שני יתרונות מוסריים שיש להם גם ערך צבאי מכריע: עליונות מוסרית ואינטלקטואלית של החומר האנושי של אנשינו, הכרת העולם בצדקת מפעלנו ושאיפתנו. בשני אלה נוכל לעמוד נגד כל אויבנו אם נתכונן כראוי ונצייד את היישוב... אולם ענייננו לא יוכרע בכוח בלבד... בלי כוח אנו עלולים להישמד. אבל בכוח בלבד לא נבצע את חזון הגאולה ולא נקיים את המדינה.¹²

צדקת דרכנו הייתה מאז ראשית הציונות יסוד מוסד במטרות אותן הציבו מנהיגיה של המדינה שבדרך, ובהמשך – מנהיגיה של מדינת ישראל. נדמה שיסוד זה עומד היום למבחן משמעותי, שעה שישראל מקדימה רק את איראן, פקיסטן וצפון קוריאה במדד הפופולאריות שפורסם לאחרונה על ידי BBC.

ניתן לתאר את מערכת הדה-לגיטימציה נגד מדינת ישראל כשני מעגלים הפועלים במקביל והמזינים זה את זה: מעגל של דה-לגיטימציה הפועל ישירות לערעור הלגיטימציה לקיומה של ישראל כמדינה יהודית, ומעגל הפועל להרחבת האיומים הפיזיים עליה ולצמצום חופש הפעולה שלה להפעלת כוחה הצבאי כמענה לאיומים אלה. המטרה האסטרטגית של שני המעגלים היא זהה: להביא לחיסול קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית במרחב ו"לתקן" אגב כך את "הטעות ההיסטוריות" שחוללה הציונות החל מסוף המאה ה-19.

האתגר בפניו עומדת מדינת ישראל, שהוא אולי האתגר החמור ביותר מאז מלחמת העצמאות, דורש גם הוא טיפול בשני מעגלים מתואמים – הן מול האיום הרב-ממדי לעצם הלגיטימציה לקיומה (טיפול המכונה בטעות "הסברה") והן לשימור יכולתה, באמצעות מערכת הביטחון, לפעול באופן אפקטיבי מול מעגל האיומים הפיזיים. הקושי איתו צריכה מערכת הביטחון להתמודד נובע לא רק מהצורך לנטרל איומים אלה, אלא גם מהצורך לעשות זאת מבלי להביא להזנתו של המעגל הראשון (כפי שהתרחש במקרה של דוח גולדסטון או באירוע של "מאווי מרמרה").

אתגר זה, יחד עם שאר האתגרים הביטחוניים בפניהם ניצבת מדינת ישראל, דורשים יותר מתמיד את השילוב שתבע בן-גוריון בין החומר לבין הרוח. השינויים שחלו בשנים האחרונות בזירה הבין-לאומית, הן באופן בו פועלים אויביה של מדינת ישראל והן ביחס השלילי של העולם החופשי להפעלת כוח צבאי לפתרון

סכסוכים בכלל, יצרו מציאות רווית מתחים בין הצורך של ישראל להגן על אזרחיה לבין המחיר הבין-לאומי שהיא משלמת בגין מימושו של צורך זה. סוגיה זו, המועצמת על ידי מגמות של שינוי בחברה הישראלית והפיכתה מחברה מגויסת לחברה "נורמאלית", דורשת ללא ספק מעשה "בן-גוריוני" כדי להיחלץ מהמרחב רווי המתחים והמלכודות הנפרס בין דוח ועדת וינוגרד על מלחמת לבנון השנייה לדוח גולדסטון על אירועי "מאווי מרמרה".

המרחב אליו צריך לכוון הוא כזה שישגי את התוצאות להן מצפה החברה הישראלית, כמו גם הקהילה הבין-לאומית, במחיר נסבל מבחינת החברה הישראלית וכזה שהחברה המערבית, כמו גם מדינות ערב המתונות, יכולות "לחיות איתו". מובן שעניין זה דורש הרבה יותר מאשר הפעלת כוח צבאי גרידא; כוח צבאי לבדו לא יפתור את האתגרים איתם מתמודדת מדינת ישראל. יתר על כן, בכל מקום שבו ניתן לקדם את המטרות האסטרטגיות-הביטחוניות ללא הפעלת כוח באופן גלוי (מבצעים "עלומים", מבצעי לוחמת מידע לסוגיהם וכדומה), או אף ללא הפעלת כוח כלל (באמצעות הדיפלומטיה וכדומה), ראוי ונכון לעשות כן. אך משנדרש להפעיל את כוחנו הצבאי, כדאי שנעמוד ערוכים ומוכנים לעשות זאת באופן שיקדם את האינטרסים הביטחוניים והחיוניים של מדינת ישראל, לרבות אלה הקשורים במעמדנו בזירה הבין-לאומית. הישג כזה של צה"ל יביא לא רק לשיפור במצב הביטחוני אלא גם להבנה אצל הצד השני שהדרך בה בחר היא חסרת תוחלת; אז הוא יעמוד שוב בפני הברירה – להשלים עם קיומה של מדינת ישראל במרחב או לחפש אסטרטגיה חדשה.

הערות

- 1 עמוס הראל ואבי יששכרוף, **קורי עכביש: סיפורה של מלחמת לבנון השנייה**, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, 2008, עמ' 384.
- 2 מתוך דוח מכון "ראות", **אתגר הדה-לגיטימציה לישראל, יצירת חומת אש מדינית: מסגרת תפיסתית בזירה המדינית-דיפלומטית של הביטחון הלאומי**, מוגש לכנס הרצליה העשירי, ינואר 2010, עמ' 10, <http://www.reut-institute.org/Data/Uploads/PDFVer/20100217%20-%20final%20delegitimacy.pdf>
- 3 אסטרטגיה צבאית משלבת בין תפיסת הפעלת הכוח למול איומים עתידיים ובין בניית היכולות המרכזיות לצורך מימוש תפיסה זו.
- 4 וייטנאם עבור ארצות הברית ואפגניסטן עבור ברית המועצות היו הדוגמאות המכוננות שביטאו את הפרדוקס של עליית העוצמה של המעצמות מול חוסר יכולתן להשליט באמצעות עוצמה זו את מרותן על מדינות בינוניות וקטנות. תחושת "חוסר התוחלת" של מחיר המלחמה הביאה להססנות ואף להימנעות משימוש בכלי הצבאי.
- 5 ראה בהקשר זה: גדי איזנקוט, השתנות האיום – המענה בזירה הצפונית, **צבא ואסטרטגיה**, כרך 2, גיליון 1, יוני 2010, עמ' 26 וגם: גבי סיבוני, השתנות האיום – מבוא, **צבא ואסטרטגיה**, כרך 2, גיליון 1, יוני 2010, עמ' 4.
- 6 פרנציסקו סוארז ופרנצ'סקו דה ויטוריה, משפטנים שפעלו במאה ה-15 ועסקו בלגיטימציה של מלחמות, קבעו את התוצאות המוצלחות כאחד הפרמטרים

- המשמעותיים לבחינת הצדקתו של מהלך צבאי. הם טענו כי "יש צורך גם בסיכוי סביר שלמלחמה יהיו תוצאות מוצלחות, שכן בלעדי זאת שכר המלחמה ייצא בהפסדה והמלחמה, אפילו עילתה מוצדקת וכוונותיה טובות, רק תרבה סבל". ראו: יהושפט הרכבי, **מלחמה ואסטרטגיה**, הוצאת מערכות, משרד הביטחון-ההוצאה לאור, 1990, עמ' 70.
- 7 **שם**, עמ' 593.
- 8 בהצעה למסמך "ייעוד צה"ל" של מחלקת תו"ל בחטיבת תוה"ד נכתב בנוגע לתפקידיו: "ביצוע כל הפעולות הנדרשות במלחמה כשתפרוץ והשגת ההישגים הנדרשים במידה מספקת, בלא איבוד שטחים ובלא שייגרמו אבדנים בלתי נסבלים מבחינתנו במושגי אבידות, הרס ונזקים אחרים, וכן במצבנו בזירה הבינלאומית, ובפרט ביחס לבעלי הברית שלנו".
- 9 דוד בן-גוריון, **פעמי מדינה, זיכרונות מן העיזבון: מרס-נובמבר 1947**, עם עובד, תל אביב, החברה להפצת משנתו של דוד בן-גוריון, תשנ"ד, עמ' 304.
- 10 רוג'ר אשלי לאונרד (עורך), **מדריך קצר לקלאוזביץ, על המלחמה**, משרד הביטחון-ההוצאה לאור, 1977, עמ' 62.
- 11 חשוב להדגיש כי במלחמות נגד גרילה מדובר בעיקר ב"מבצע הראשי", כלומר התמרון שתכליתו להשיג את מטרות המינימום של סיכול כוונות היריב. בהחלט יתכן מצב, שבו למבצע זה יהיו מבצעים עוקבים שתכליתם להשיג את הפגיעה ביכולות האויב, על פי מטרות שייקבעו על ידי הדרג המדיני.
- 12 בן-גוריון, **פעמי מדינה, זיכרונות מן העיזבון: מרס-נובמבר 1947**, עמ' 494-495.